

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СТІЙКОГО ТУРИЗМУ**Н.М. Гулевська***Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна*

Раціональне використання рекреаційних ресурсів держави обумовлене доцільною політикою в цьому напрямку. Стійкий розвиток туризму є необхідною умовою за наявних негативних наслідків, що пов'язані з цією галуззю економіки, тому завданням статті є огляд передумов та засад такого туризму, який характеризується конкурентоспроможністю та не несе негативних наслідків.

У сучасній світовій економіці безперечно значну роль відіграє така її галузь, як туризм. Він є сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення національного та місцевих бюджетів, виконуючи при цьому економічну, соціально-культурну, політичну, рекреаційну, виховну та екологічну функції. Але на сьогоднішній день розвиток цієї галузі економіки пов'язаний з рядом екологічних проблем, які потребують негайної уваги та пошуку шляхів їх вирішення. Одним з шляхів їх вирішення є стійкий напрямок розвитку туристичної діяльності. Саме цей напрямок обрала Всесвітня туристична організація за підтримки ООН. Існує велика кількість досліджень, які розкривають зміст поняття «стійкий розвиток». На їх основі необхідно сформулювати принципи формування такого розвитку туристичної галузі, який би підпорядковувався принципам саме такого розвитку та збігався із загальними програмами всесвітніх організацій, які спрямовані саме на цей напрямок.

Таким чином, метою цієї статті є огляд стану туристичної галузі економіки в Україні, розгляд передумов обрання стійкого напрямку розвитку та формування принципів цього розвитку. На сьогодні екологічно орієнтований туризм є однією з характерних рис конкурентоспроможності, сучасна людина, обираючи місце для відпочинку, намагається залишити урбанізоване навколишнє середовище. Тому завданням стійкого туризму є забезпечення цієї потреби на принципах екологічної, соціальної та економічної стійкості регіону, де організовується туристична послуга.

Туристичний бізнес в цілому світі – один з найперспективніших напрямків підприємництва. З початку 60-х років туризм розвивається дуже динамічно. Прибутки від нього становлять десятки мільярдів доларів США. Україна також має значні рекреаційні ресурси (природні, культурні, соціальні та ін.), які можуть виконати функцію двигуна ринкової економіки.

З 1997р. Україна є членом Всесвітньої туристської організації (ВТО). Але за даними цієї організації за обсягом надходжень від туристичної діяльності Україна не є лідером, отримуючи близько 3 млрд американських доларів, в порівнянні з такими провідними країнами в цій галузі, як Америка (більш ніж 70 млрд американських доларів), Італія, Франція, Іспанія, Великобританія (близько 20-30 млрд американських доларів) [1]. Незважаючи на недостатньо активну туристичну діяльність в Україні, ставлення до туризму поступово змінюється на позитивне. Про це свідчить прийнята програма розвитку туризму в Україні до 2010 року, що передбачає екскурсійне обслуговування 20 млн людей з надходженням від туристичних послуг 8 млрд дол. Але, як свідчать статистичні дані, розвиток туристичної діяльності в Україні не характеризується постійним приростом кількості туристів (табл.1). Тобто

існують перспективи розвитку цієї та недоцільне використання наявних природних та культурних ресурсів України.

Згідно із Законом України «Про туризм» туризм — тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування. Організаційними формами туризму є міжнародний і внутрішній туризм. До міжнародного туризму належать: в'їзний туризм та виїзний туризм [2].

Таблиця 1 – Туристичний потік в Україні [3]

Рік	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України – усього	Приріст кількості туристів, у відсотках до попереднього року	Із загальної кількості туристів:		
			іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні і туристи
2000	2013998	-	377871	285353	1350774
2001	2175090	7,9	416186	271281	1487623
2002	2265317	4,15	417729	302632	1544956
2003	2856983	26,12	590641	344332	1922010
2004	1890370	- 33,8	436311	441798	1012261
2005	1825649	-3,42	326389	566942	932318
2006	2206498	20,86	299125	868228	1039145

Специфіка туристичної діяльності з економічного боку характеризується такими особливостями:

1) для споживання турпродукту в пакеті або окремих послуг турист повинен прийти в місце їхнього надання;

2) ринкове середовище туристичного бізнесу має особливий, часто культурно-інтелектуальний характер;

3) надання туристичних послуг обумовлене договором купівлі-продажу туру;

4) споживання турпродукту пов'язано з зовнішніми ефектами для ринку як позитивного (доходи нетуристичних суб'єктів підприємництва, розвиток інфраструктури території та ін.), так і негативного характеру (забруднення навколишнього середовища, нанесення збитків екосистемі та ін.);

5) туристичний продукт не може накопичуватися та зберігатися для подальшого споживання [4].

Якщо зробити стислий огляд розвитку туризму як галузі світового господарства за останні 10 років, то основні висновки будуть такими: спостерігається постійне збільшення доходів від туризму, стрімке зростання кількості туристів, зростання значущості туристичної галузі у світовій торгівлі, подальший розвиток туристської інфраструктури та створення нових робочих місць (за даними ВТО у сфері туризму зайнято більш ніж 250 млн чоловік, тобто кожен десятий робітник у світі). Але цей огляд має дещо споживчий характер, тому що розвиток цієї діяльності має значний негативний вплив, який можна згрупувати за трьома ознаками:

- 1) на природне середовище;
- 2) на соціально-культурне середовище;
- 3) на економічне середовище.

З огляду на першу ознаку можна виділити декілька напрямків впливу: екосистема (розбудова туристичної інфраструктури має безпосередній вплив на екосистему); ґрунт (змив та ерозія ґрунтів внаслідок будівництва готелів та місць відпочинку); рослинність (засмічення територій та втрата їх естетичної цінності, скорочення біорізноманіття); вода (забруднення стічними водами); повітря (використання значної кількості транспортних засобів); дикі тварини (створення фактору занепокоєння).

Вплив на соціально-культурне середовище характеризується погіршенням стану культурно-історичних пам'яток, об'єктів та територій у зв'язку з інтенсивним їх використанням в туристичних цілях, негативний вплив на місцевих жителів, їх традиції та звички, зростання криміналітету серед місцевих жителів.

З економічної точки зору велике значення має сезонний характер функціонування транспортної галузі, підприємств харчування, сезонна зайнятість робітників, необхідність у великій кількості низькокваліфікованих робітників (покоївок, офіціантів та ін.), вилучення з господарського використання значних територій.

Виходячи з вищезазначених проблем, існує лише один засіб вирішення їх – це розвиток туристичної галузі на засадах стійкого розвитку. Всесвітня туристична організація (яка на даний момент має назву ЮНВТО) та Всесвітня рада з подорожей та туризму (ПРПТ), а також Європейський Союз дали визначення стійкого туризму:

Стійкий розвиток туризму задовольняє теперішні потреби туристів та регіонів, що приймають, охороняючи та примножуючи можливості на майбутнє. Управління усіма ресурсами повинно здійснюватися таким чином, щоб, задовольняючи економічні, соціальні та естетичні потреби, зберегти культурну цілісність, важливі екологічні потреби, біологічне розмаїття та системи життєзабезпечення. Продукція стійкого туризму – це продукція, яка існує злагоджено з місцевим середовищем, суспільством, культурою таким чином, що це приносить користь, а не збиток туристичному розвитку.

Згідно з основним напрямками програми підтримки стійкого розвитку Центральної та Східної Європи ЮНВТО запропонувала деякі моменти, які необхідно виконати[5]:

- зниження сезонності попиту на туристичні послуги: таким чином, асортимент туристичних послуг повинен задовольняти потреби туристів постійно, знижуючи сезонність даної послуги. Ця умова є необхідною для підтримки соціально-економічного стану дестинації (це територія, на якій пропонуються певні туристичні послуги);

- підтримка та покращання благополуччя населення дестинації в умовах змінності ринку: передбачає, що з розвитком туристичного напрямку господарства економіка регіону не повинна повністю зосереджуватись на цьому виді діяльності, тобто бути у змозі диверсифікувати свою діяльність;

- мінімізація використання природних ресурсів та виробництва відходів: це є необхідною умовою для підтримки балансу між навколишнім середовищем та діяльністю людини, тобто необхідно запроваджувати системи ефективного та економного використання ресурсів різного характеру;

- збереження та надання цінності культурній та природній спадщині: цей напрямок є найбільш необхідною умовою, виходячи з особливості туристичної діяльності, оскільки сама ця спадщина є продуктом, який визначає конкурентоспроможність дестинації. Тобто неконтрольоване використання природної та культурної спадщини може призвести до занепаду території, непридатності її як елемента туристичної інфраструктури. Лише раціональне навантаження на ці

багатства, якими володіє майже кожен регіон, може привести до отримання комерційних винагород та можливостей примноження наявної спадщини ресурсів.

У цілому проект стійкого розвитку туризму повинен задовольняти три принципові моменти: екологічну стійкість, соціокультурну стійкість та економічну стійкість (рис.1).

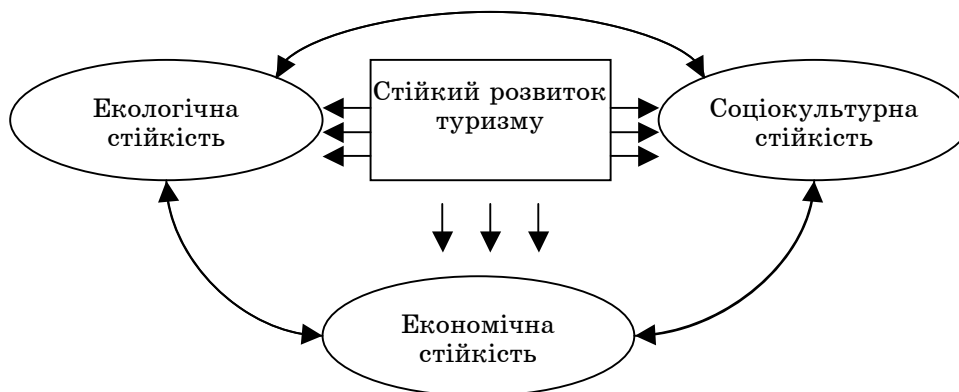

Рисунок 1 – Принципи стійкого туризму

Виходячи з методики інтеграції принципів стійкого розвитку в розвиток світового туризму, принцип екологічної стійкості можна поділити на природокористування (раціональне землекористування, ефективне використання біоресурсів, пом'якшення впливу на природу) та охорону природи (підтримка об'єктів охорони природних територій, охорона рідкісних видів та екосистем). Сутність принципу соціокультурної стійкості включає в себе охорону культури (охорону традицій та устоїв, зростання міжкультурного взаємопорозуміння) та соціальний розвиток (психічна та фізична рекреація, передача та обмін інформацією, зростання освітнього рівня, створення соціальних структур та інститутів, створення робочих місць). Під економічною стійкістю розуміємо економічний розвиток (розвиток інфраструктури, розвиток сполучених галузей, зростання благополуччя місцевих общин, надходження до бюджету, економічна інтеграція світового господарства)[6].

Взагалі забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку полягає в управлінні станом трьох систем: біологічної природи людини, біосфери та соціально-економічної системи[7].

Підтримка першої складової означає вирішення двох груп завдань: підтримка фізичного стану людини на достатньому рівні та розвиток в ній соціальної складової. Якщо розглянути цей аспект стосовно туристичної галузі економіки, то самою ціллю туризму є покращання фізичного стану людини шляхом оздоровлення. Але розвиток туризму не повинен шкодити людському суспільству в тих місцях, де організовується туризм. Так, наприклад, місцеві жителі, що жили в Бірмському релігійному комплексі в Пагані, були виселені звідти, щоб не захаращувати комплекс для туристів[8]. Звичайно, що ці жителі не в змозі продовжувати свій звичайний спосіб життя, навряд чи буде адекватною реакція місцевих жителів регіону, куди вони були переселені, нова місцевість може викликати негативну реакцію через захворювання як фізичного характеру, так і психологічного. Щодо соціальної складової, необхідною умовою існування туристичної діяльності повинна бути підтримка та поважання культури та традицій туристів та жителів дестинації.

Підтримка біосфери підпорядковується двом завданням: збереження життєво важливих ланок та механізмів функціонування біосфери та наявність екологічних меж впливу на екосистему. Таким чином, туристична діяльність повинна задовольняти ці два завдання. В рамках першої організація послуги не повинна негативно впливати на біорізноманіття дестинації та взагалі на екосистему. Наприклад, внаслідок сафарі в Кенії та через надмірну кількість туристів існує безліч випадків, коли леви виявляють неадекватну поведінку [8]. Це приклад того, що поряд з узгодженням будівництва туристичної інфраструктури з біосферою для розвитку стійкого туризму необхідно контролювати відвідуваність певної дестинації. Значну роль відіграє наявність екологічних меж. Так, прикладом нераціонального використання природних ресурсів є те, як в Кенійському заповіднику Шаба нестача води, яку скотарі Шамбуру використовували для годування худоби, була спричинена тим, що одного разу нею був заповнений басейн готелю Сарови Шаби. Тобто необхідно збалансовувати стрімкий розвиток туризму з межами використання відновлюваних та невідновлюваних ресурсів, а також з межами забруднення природних систем.

Третя система, яка характеризує рівень життя та існування людини, є соціально-економічна система. Розвиток саме цієї системи стимулює та спрямовує зусилля людини на досягнення певних результатів в безпосередньому взаємозв'язку з навколишнім середовищем. Навіть якщо перші дві системи задовольняють вимоги стійкого розвитку, неможливо ідентифікувати цей розвиток як стійкий без достатньо розвинутого соціально-економічного середовища.

Яскравим прикладом поєднання ефективного розвитку туристичної діяльності в узгодженні з біосферою є приклад Наньшанської культурно-туристичної зони в Китаї. Існування цієї зони підпорядковано певним правилами, таким як, ефективне використання енергії та матеріалів, організація відходів, контроль та зниження забруднення повітря, контроль та зниження шумового забруднення, захист прибережних територій, раціональне використання небезпечних речовин, прийняття ISO 14001[9]. Всі ці дії є не тільки статтями витрат, вони є вирішальним фактором конкурентоспроможності даної зони.

Таким чином, розвиток туристичної діяльності, виходячи з наявного ринкового середовища, рівня економічного та соціального розвитку суспільства, повинен відбуватися за засадах стійкого розвитку. При цьому стійкий туризм повинен задовольняти ефективно поєднання трьох складових буття: економічної, екологічної та соціокультурної. Виходячи з нерозривного взаємозв'язку біосфери, людини та соціально-економічного розвитку, принципи туристичної діяльності, що своєю сутністю охоплюють раціональне поєднання потреб кожного з цих елементів, приведуть до стійкого її розвитку.

SUMMARY

PREREQUISITE OF SUSTAINABLE TOURISM FORMING

N.M. Hulevska

Tourism became determining sector in regional economy of the countries of the European Union and world community as a whole. But thus the speech goes about its sustainable development allowing to increase human, natural and the economic capital. Sustainable tourism is a necessary condition at existing negative consequences, which are connected to this branch of economy. So it is necessary to formulate the preconditions and bases of such tourism, to show its competitiveness and expediency.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрова А.Ю. Международный туризм: Учебник. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с. // http://www.tourlib.columb.net.ua/Lib/Books_tourism/aleks1.htm

2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18.11.2003, № 1282-IV.
3. <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Дядечко. Економіка туристичного бізнесу: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2007. – 224с.
5. <http://www.unwto.org>
6. Петрасов И. Концепция устойчивого развития применительно к мировому туризму // http://tourlib.columb.net.ua/Lib/Books_tourism/petrasov2-3.htm
7. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: Учебник / Под ред. проф. Л.Г. Мельник (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. – 1120с.
8. Tim Forsyth «Sustainable Tourism» www.fathom.com/course/21701788/index.html
9. Wei Hu, Geoffrey Wall «Environmental Management, Environmental Image and the Competitive Tourist Attraction» // Journal of Sustainable Tourism – 2005. – №6. – P.617-635.

Н.М. Гулевська, аспірант СумДУ, м. Суми

Надійшла до редакції 11 червня 2007 р.